

art's
omnis

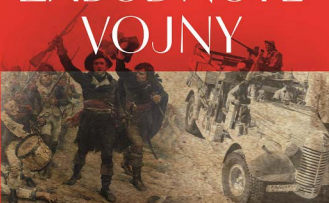
2015
PAMĚT

Daniel Šmihula

ZABUDNUTÉ VOJNY

Zabudnuté vojny

© Daniel Šmihula 2024
Cover © Jana Kollárová 2024
Slovak Edition © Artis Omnis 2024
ISBN 978-80-8201-240-1

Daniel Šmihula

ZABUDNUTÉ VOJNY

artis
omnis

Úvod

Kniha, ktorú držíte v rukách, nie je žiadnym učeným traktátom o dejinách vojenstva. Je to zbierka článkov, ktoré boli publikované medzi rokmi 1994 – 2023 v Pravde, Histórii, HistoryLabe a iných slovenských časopisoch. Štyri z nich vznikli v spoluautorstve s Richardom Svitekom.

Všetky majú spoločnú tému – a to vojnu. Nie však vojny vo všeobecnosti, ale zámerne sú vybrané konflikty alebo vojnové epizódy, ktoré sú v slovenskom prostredí málo známe či dokonca zabudnuté – hoci sa niektoré z nich odohrávali aj na slovenskom území alebo Slovensko a Slováci na nich priamo alebo nepriamo participovali.

Väčšina z nich mala asymetrický charakter, teda bojovali tam protivníci odlišujúci sa veľkosťou alebo výzbrojou, taktikou aj mierou organizovanosti a výcviku. To ich robí zaujímavými. A nie vždy sa to skončilo víťazstvom zdanlivo silnejšieho.

Vždy som sa snažil aj o širší politický a spoločenský kontext a nadčasové poslanstvo. Azda je to príležitosť vziať si z opísaných príbehov aj určité ponaučenie.

Perzský král Dareios I. na starogréckej
váze zo 4. storočia pr. n. l.
Zdroj: wikipedia, Carlo Raso.

Maratónski padlí

Bitka pri Maratóne medzi Aténčanmi a ich spojencami Platajčanmi na jednej strane a armádou Perzskej ríše na druhej, ktorá sa odohrala niekedy v auguste alebo septembri roku 490 pred n. l., je jednou z prvých historicky lepšie zdokumentovaných bitiek antického obdobia. Písal o nej Herodotos, ale aj ďalší autori ako Tukydidés, Plutarchos a iní, ktorí však už čerpali zrejme len zo sekundárnych, či dokonca terciálnych zdrojov. Napriek tomu nie je možné jej priebeh v úplnosti zrekonštruovať. I v opise, ktorý zanechal historik Herodotos (ten bol bitke časovo najbližšie), je viacero nejasností.

Grécko-perzský konflikt

Isté je, že bitka bola vyvrcholením prvého perzského pokusu získať kontrolu – priamu či nepriamu – nad európskymi Grékmi. Oficiálnym dôvodom na útok bola predchádzajúca pomoc Aténčanov a Eretréčanov (z ostova Euboja) gréckemu povstaniu v Malej Ázii v r. 499 – 493 pred n. l. Perzská vojna proti európskym Grékom sa začala roku 492 pred n. l. Mardoniovou kombinovanou námorno-pozemnou výpravou pozdĺž tráckeho a macedónskeho pobrežia, no pre zlé počasie nebola úspešná.

Perzský kráľ Dareios I. (522 – 481 pred n. l.) preto zrejme začiatkom leta 490 vyslal z kilikijských prístavov novú námornú expedíciu vedenú jeho vlastným synovcom Artafernom a médskeym admirálom Datisom. Jej hlavným cieľom boli Atény.

Peržania cestou ovládli a vyplenili Kykladské ostrovy a mesto Eretria a koncom leta sa vylodili pre mestečku Maratón na severe Attiky asi 40 kilometrov od Atén. V perzskom štábe sa nachádzal aj Hippias – syn bývalého aténskeho tyrana Peisistrata – takže Peržania mali so sebou človeka, a zrejme nie jedného, ktorý poznal geografiu a politické pomery v Attike a Aténach. Jeho prítomnosť pri perzskej armáde vyvolávala celkom reálne podozrenia, že

cieľom perzskej expedície je aj zmena vnútorných pomerov v Attike a odstránenie čerstvej demokracie. Možno to mala byť aj cena za prípadnú zmierlivosť perzského kráľa voči Aténam. Tento fakt nahrával do kariet kompromisným a váhavým živlom v samotných Aténach.

Aténske prípravy

Aténčania sledovali správy o perzskom pohybe so znepokojením. Rok predtým sa spoločne so Spartanmi odmietli podrobiť kráľovi Dareiovi a popravili jeho vyslancov. Teraz mohli očakávať tvrdú odvetu. Nemožno povedať, žeby sa na perzský útok nepripravovali. Usilovne zbrojili a cvičili a podnikali viac alebo menej preventívne kroky proti gréckym obciam, ktoré sa mohli stať spojencami Peržanov (napr. ostrov Aigina). Mali prísľub pomoci od Spartanov, no Sparta bola akurát v tom čase oslabená vnútornými nepokojmi. Štvrtisícový expedičný zbor vyslaný na pomoc Eretrii neuspel – najmä pre neschopnosť Eretrijčanov zjednotiť sa na akomkoľvek rozumnom a jednotnom postupe. Teraz osud vypálenej a zotročenej Eretrie hrozil aj Aténam.

Po vylodení sa Peržanov v Aténach zrejme nasledovala – ako to už v demokraciách býva – zúrivá diskusia, o ktorej, žiaľ, nemáme zachované dostatočné správy.

Súčasne boli vyslaní poslovia so žiadosťou o pomoc. Jedným z nich bol aj legendárny bežec Feidippid, ktorý v priebehu dvoch dní dokázal doraziť do Sparty (na vzdialenosť 220 kilometrov!). Sparta prislúbila pomoc – ale až po skončení akéhosi sviatku, takže na nich zostal bilag opatrníctva. Jediná pomoc, ktorú Aténčania od ostatných gréckych obcí získali, bol oddiel z blízkych Plataj, ktoré boli Aténčanom za mnohé zaviazané.

Pre Aténčanov sa ponúkali v zásade dve možné riešenia: obrana v opevnenom meste alebo bitka v poli. Vzhľadom na obmedzenosť zdrojov a malé rozmery Attiky

Aténsky vojvodca Miltiades (antická busta zrejme zo 4. storočia pr. n. l.)
Zdroj: wikipedia, Petar Milošević.

nejaká manévrovacia či gerilová vojna zameraná na vyčerpanie protivníka neprichádzali do úvahy.

Prvé riešenie bolo zdanlivo logické: proti početne silnejšiemu protivníkovi bolo nerozumné riskovať otvorenú bitku a bolo lepšie brániť sa za hradbami mesta. Ale znamenalo by to vydanie Attiky nepriateľovi, úplné obklúčenie a zrejme aj postupné preváženie názoru tých, ktorí uprednostňovali poddanie sa Perzii.

Otvorená poľná bitka slubovala naopak rýchle rozuzlenie drámy – víťazstvo alebo porážku. Aténčanov bolo menej ako Peržanov, no mali niekoľko kvalitatívnych výhod: predovšetkým technologickú prevahu – brnenia, prilby a výzbroj ťažkoodencov, zatiaľ čo na strane Peržanov bojovala veľmi rôznorodá zostava vojsk z viacerých satrapií, no prevažne ľahkoodenci – kopijníci so štítmí a lukostrelci. Perzské luky však nedosahovali kvalitu a priereznosť neskorších anglických lukov z 13. – 14. storočia.

Peržania mali azda výhodu len vo svojej jazde, no nezabúdajme, že perzská expedícia bola námorná, to znamená, že jazdcov mali so sebou určite menej než obyčajne.

Aténčania mali aj výhodu takpovediac morálnu – predstavovali občianske vojsko späté rodinnými a priateľskými putami, ktoré bránilo svoj domov, svoju slobodu a svoju demokraciu. Perzské vojsko bolo rôznorodé, okrem etnických Peržanov v ňom boli zastúpení aj predstavitelia podrobených národov (vrátane Grékov!) a bolo zrejme unavené predchádzajúcimi bojmi, takže jeho odhodlanosť a odolnosť boli zrejme menšie.

Aténčania a Platajčania mohli v boji uplatniť taktiku falangy: postupujúceho šíku obrnených ťažkoodencov so štítmí a dlhými kopijami, ktorý mal v starovekých pomeroch zničujúcu silu. O bojovej taktike Peržanov sa môžeme len dohadovať. Samotní etnickí Peržania a Médi bojovali tak, že stred ich armády tvoril šík ľahkoodencov so štítmí a krátkymi kopijami, ktorí boli zozadu podporovaní lukostrelcami. Hlavnú útočnú zložku však predstavovala jazda operujúca na krídlach. Provinčné jednotky bojovali podľa svojich vlastných tradícií. No keďže o vnútornom zložení perzskej armády bojujúcej pri Maratóne nevieme takmer nič, nedokážeme odhadnúť, akú taktiku mohli perzskí vojvodcovia uplatniť.

Aténčania sa nakoniec rozhodli pre druhú možnosť – bitku v poli. A zvolili správne. Hoci risk bol veľký. Znamenalo to nechať samotné Atény nechránené a zbavené väčšiny bojaschopných mužov.

Bitka

K Maratónu sa urýchlene vypravilo vojsko v sile deväťtisíc Aténčanov, ktorí boli počas pochodu posilnení tisícovkou Platajčanov. Do vojska zaradili aj otrokov, ktorým sľúbili za účasť v boji slobodu. Vela ich byť nemohlo – narušilo by to spoločenské pomery v Attike a muselo taktiež ísť o takých otrokov, ktorí mali adekvátny vojenský výcvik – takže to boli zrejme len pôvodne slobodní Gréci, ktorí sa pre rôzne príčiny za svojho dospelého života dostali do otroctva – napríklad zajatci z predchádzajúcich vojen proti iným gréckym obciam. Keďže nie sú spomínaní samostatne, znamená to, že ich nebolo viac než niekoľko sto.

Toto spojené aténsko-platajské vojsko bolo vedené Kallimachom (? – 490 pred n. l.), ktorý zastával funkciu polemarcha, čo znamenalo, že bol jedným z deviatich každoročne volených najvyšších úradníkov – archontov – a mal na starosti vojenské veci. Jeho štáb tvorilo desať stratégov – každý za jednu fýlu (pôvodne rodovú, neskôr administratívnu jednotku v Attike a Aténach). Podľa Herodota sa striedali deň po dni vo vrchnom velení, ale nezdá sa to pravdepodobné. Ak aj k niečomu takému došlo, skôr to mohlo mať charakter striedania sa v akejsi služobnej pohotovosti, nie v najvyššom velení. Jedným z týchto stratégov bol aj Miltiades (550 – 489 pred n. l.), ktorý mal podľa všetkého najväčšie vojenské skúsenosti. Možno len Herodotos – azda pod vplyvom Miltiadovho syna Kimona – chcel zvýrazniť jeho zásluhy a tak potreboval zdôvodniť, prečo by mal byť vrchným veliteľom aspoň v deň bitky. Skutočný aténsky vrchný veliteľ – Kallimachos – zostal v historickej pamäti zatienený Miltiadom azda aj preto, že v bitke padol.

Velkosť vylodeného perzského vojska nemožno presne určiť. Antickí autori uvádzali absolútne nereálne čísla idúce až do stoviek tisícov. Každopádne numericky grécke vojsko prevyšovali. Či aj kvalitou a údernou silou, je otázne. Zrejme nie. Podľa moderných odhadov mohla mať perzská armáda 25 tisíc pešiakov a tisíc jazdcov.

Rýchlym pochodom zastihli Gréci Peržanov ešte na pobreží, takže tí nemohli preniknúť do vnútrozemia, plieniť vidiek a plne využiť svoje jazdectvo.

Samotný priebeh bitky je trocha záhadný. Vieme, že vojská stáli proti sebe a táborili vo vzájomne patovej pozícii. Určite však tak, že Gréci bránili perzskému vojsku postupovať na Atény a súčasne boli v takom postavení, že Peržania sa na nich neodvažovali priamo zaútočiť. Zrejme na nejakom vyvýšenom mieste s chránenými bokmi, takže Peržania nemohli dobre využiť proti nim jazdu a lukostrelcov. Čas však pracoval pre Aténčanov a Platajčanov, pretože sa im na pomoc blížilo dvetisíc Spartanov, ktorí by ako tvrdí profe-

sionáli radikálne zmenili pomer síl. V moment bitky boli zrejme len jeden či dva dni pochodu od Atén. Na otázku, prečo sa hlavný boj strhol ešte pred ich príchodom, nepoznáme odpoveď.

Herodotos uvádza, že aténske vojenské velenie sa rozhodlo pre bitku, pretože sa obávalo, že preťahovanie kampane môže v Aténach vyvolať vnútorné nezhody a rast kapitulantských nálad.

Ďalšou možnosťou je, že k boju dali podnet samotní Peržania – dozvedeli sa o blížiacich sa spartských posilách a dospeli k názoru, že nesmú čakať, dokiaľ dorazia.

Ďalšia možnosť – hypotetická, ale vcelku realistická, je, že Gréci zaútočili, keď zistili, že sa Peržania začali nalodovať. Zo strany Peržanov by bolo spätné nalodenie logický krok. Na pláži pri Maratóne boli predsa zablokovaní a mohli sa pokúsiť využiť svoje loďstvo, aby oboplávali celú Attiku a vylodili sa na juhu, tesne pri Aténach. Pre túto hypotézu nasvedčuje aj fakt neprítomnosti perzského jazdeckva na bojisku v čase bitky. Kone by totiž boli evidentne nalodované ako prvé a pechota by kryla tento taktický ústup. Grécke vojsko by tak zaútočilo na Peržanov v situácii, keď čas perzského vojska bola už na palubách lodí a zaskočený zvyšok bol schopný len improvizovanej obrany. (Podľa inej verzie bola perzská jazda vyslaná získať zásoby z okolia, no nezdá sa to byť pravdepodobné – ak by z maratónskeho poľa dokázala voľne odísť perzská jazda, tak tento priechod by bol využiteľný pre celú zvyšnú perzskú armádu.)

Autorom gréckeho plánu bitky bol Miltiades, ktorý sa maratónskym víťazstvom zaradil medzi najvýznamnejších vojvodcov staroveku.

Línia aténsko-platajského vojska bola rovnako dlhá ako vojska perzského (alebo jeho časti, ktorá zostala na pobreží), avšak stred bol oslabený a krídla posilnené. Práve takéto umné rozloženie síl zabezpečilo Aténčanom víťazstvo.

Ako bolo zvykom, od pravého krídla k ľavému sa Aténčania zoradili podľa čísel svojich fýl vzostupne. Úplne naľavo boli Platajčania. Podľa neskoršej tradície zachovanej historikom Plutarchom (ktorý ale žil o šesť storočí neskôr) v strede boli hopliti z fýl Leontis a Antiochis vedené stratégmi Themistoklom (524 – 459 pred n. l.) a Aristidom (530 – 468 pred n. l.). To odporuje Herodotovmu opisu, pretože fýla Leonitis bola síce štvrtou fýlou, takže by sa logicky ocitla v strede línie, no Antiochis až desiatou. Ďalšie nejasnosti a rozpory... Skôr však môžeme veriť Herodotovi, ktorý bol opisovaným udalostiam predsa len časovo bližšie...

Aténski velitelia sa rozhodli, že maximálne skrátia čas, keď bude vojsko vystavené palbe perzských lukostrelcov a uprednostnia preto stretný boj – priamu zrážku šikov, v ktorej mali grécki hopliti (ťažkoodenci) väčšie šance na víťazstvo.

Znamená to, že či už iniciátormi bitky boli Aténčania alebo Peržania, v istom štádiu, keď sa vojská k sebe priblížili na dostrel, grécke falangy museli zaútočiť.

Perzská zostava bola iná. V strede sa nachádzali oddiely etnických Peržanov a Sakov, takže táto časť bola zrejme najsilnejšia. Pomocné jednotky neperzského pôvodu boli tak logicky na krídlach. Peržania sa mohli spoľahnúť hlavne na svojich lukostrelcov. V ich záujme bolo teda bitku predlžovať, udržiavať si od Grékov odstup a oslabovať ich strelbou z lukov.

Bez ohľadu na to, či zaútočili ako prví Peržania alebo Gréci, rozhodujúcim okamihom bitky sa stal frontálny útok alebo protiútok gréckej falangy v okamihu, keď sa vojská priblížili k sebe asi na 300-200 metrov (účinný dostrel z luku). Gréci rýchlym poklusom prekonali vzdialenosť, ktorá ich delila od Peržanov a oba šíky sa srazili. Boj trval pomerne dlho. V jeho priebehu Peržania zvíťazili v strede zostavy, no Gréci na krídlach – a grécke krídla potom zovreli perzský stred v oblúčení z bokov. Gréci potom zaútočili na kotviace perzské lode, no zmocnili sa len siedmich. Perzské loďstvo so zvyškom armády odplávalo.

Tradične sa na základe Herodota a iných autorov uvádza, že Aténčanov na bojisku padlo spolu 192 a Platajčanov jedenásť. Nedochoval sa počet padlých otrokov, ktorým sľúbili za účasť pri obrane Atén slobodu. Azda ich bolo okolo desať až tridsať.

Peržanov na bojisku padlo asi 6 400, pričom neznámy počet sa na úteku utopil v močiaroch. Grécki padlí boli pochovaní v dvoch spoločných mohylách – jednej pre Aténčanov, druhej pre Platajčanov a ostatných.

Po boji podľa neskoršej tradície vypravili velitelia do Atén rýchleho posla so správou o víťazstve a výzvu, aby Aténčania v žiadnom prípade nepodliehali malomyselnosti a nevzdávali sa.

Perzskí vojvodcovia však nepovažovali ani po prehratej bitke celú kampaň proti Aténčanom za skončenú. Naopak, výsledok boja sa pokúsili zvrátiť pokusom doplaviť sa k Aténom po mori (t. j. oboplávať mys Sunion na juhovýchodnom cípe Attiky) a napadnúť ich v čase, keď hlavné aténske vojsko bolo mimo mesta. To dokazuje, že perzské loďstvo nebolo bojom nijako výrazne poškodené a perzské jednotky na palubách neboli žiadnym neusporiadaným hufom, ktorý sa zachránil útekem z prehranej bitky. Perské nalodenie sa bolo organizované a začalo sa možno už pred bitkou – nie po nej alebo v čase jej priebehu.

Aténski velitelia si boli vedomí tohto nebezpečenstva a preto rýchlym pochodom – možno dokonca behom – zrejme ešte v ten istý deň hnali vojsko späť k Aténom. Na maratónskom poli pod velením Aristida zostali len bojovníci z dvoch fýl, ktoré zaujímali stred zostavy a zrejme utrpeli najvyššie straty.

Museli sa postarať o ranených a padlých... A nedalo sa vylúčiť, že perzské loďstvo sa na mori obráti a vráti sa k Maratónu.

Aténsko-platajské vojsko sa po príchode k Aténam rozložilo za hradbami na juh od mesta na predmestí zvanom Kynosarges. Zrejme tento rýchly presun vojska od Maratónu k Aténam sa stal základom pre neskorší maratónsky beh. Len neskoršia tradícia spojila túto udalosť s osobou bežca Feidippa, ktorý samozrejme behom do Sparty a späť krátko pred bitkou podal úctyhodný výkon.

Perzské loďstvo skutočne priplávalo, ale keď jeho velitelia zistili, že Aténčanov sa im nepodarilo zaskočiť a opäť by museli podstúpiť boj s väčšinou aténskeho vojska, prikázali odplávať späť do Ázie. Keďže ovládli Kyklady, strelali Eretriu, privádzali množstvo otrokov a koristi a takmer celé loďstvo a väčšina armády boli zachované, oprávnené sa mohli domnievať, že ich výpravu nebude považovať kráľ Dareios za úplný debakel, ale len za epizodický neúspech.

Deň nato dorazili Spartania a zablahoželali Aténčanom k veľkému víťazstvu. Kampaň sa skončila a nateraz bolo dobojované.

Zoznam padlých

Význam maratónskej bitky v roku 490 pred n. l. bol nie len vojenský, ale aj symbolický. Už starovekí Aténčania ju interpretovali ako prvé veľké stretnutie medzi dvoma rozdielnymi politickými systémami, v ktorom mladá demokracia slobodných ľudí zvíťazila nad veľkou despotickou monarchiou. Alebo Európa na Áziu. Určite to aspoň sčasti bola pravda, pretože toto vojnové stretnutie malo pre obyvateľov Atén a celej Attiky aj vnútropolitický rozmer – víťazstvo Peržanov by znamenalo koniec demokracie a opätovné nastolenie oligarchie alebo dokonca tyranie. Takýto pohľad na bitku pri Maratóne sa obnovil v 19. storočí, keď Európania začali hľadať korene svojej modernej západnej civilizácie práve v antickom Grécku.

No v skutočnosti takáto ideologická interpretácia bitky pri Maratóne môže byť viac alebo menej úspešne spochybňovaná. Bitka bola súčasťou väčšieho, globálnejšieho stretnutia a zásadne nezmenila pomer síl, Atény neboli až tak demokratické, ako by sa rady videli, a ani Peržania neboli takými odľudmi, rabmi a despotmi a i v Perzskej ríši prosperovalo viacero autonómnych mestských obcí. Toto všetko je pravda. Svet nie je čierno-biely a v skutočnosti je plný rôznych bizarných paradoxov.

Na druhej strane Aténčania skutočne predstavovali obec s väčšou mierou úcty k individualite človeka, jeho dôstojnosti a slobode.

Vieme to preto, lebo Aténčania mali svojich padlých nie len presne spočítaných, ale dlho si ich aj pamätali a ctili aj po mene. Teda každého vnímali ako

človeka s vlastnou identitou a osobnosťou – nie len ako anonymného mŕtveho bojovníka. A tento zoznam vieme aspoň sčasti zrekonštruovať aj dnes.

Herodotos uvádza, že v tomto boji padol polemarchos Kallimachos a stratégovia Stesileos (syn Thrasyleov) a Kynegeiros (syn Euforionov a brat dramatika Aischyla). Kynegeiros zahynul vraj pri útoku na perzské lode, keď mu sekerou odťali ruku, ktorou uchopil loď za akúsi ozdabu (zrejme za ozdobenú provu). Herodotos spomína aj zmrzačenie Epizela, syna Kufagorovho, ktorý prišiel v bitke o zrak.

Druhým hlavným zdrojom sú pamätníky, ktoré zriadili samotní Aténčania priamo na bojisku i na rôznych iných miestach po Attike. Aténčania totiž minimálne od 6. storočia pred n. l. mali vo zvyku zriaďovať svojim mŕtvym po bitke spoločné pomníky, do ktorých tesali ich menoslovy.

Podľa správ antických autorov (napr. Pausanias) sa pri Maratóne na pamätných stĺpoch zasvätených padlým na desiatich mramorových tabuliach (jedna za každú fýlu) nachádzali aj kompletne zoznamy padlých Aténčanov. Rovnako aj zoznamy Platajčanov a otrokov, ktorí sa zúčastnili boja. Takýto stav sa zachoval zrejme až do konca staroveku, lebo Aténčania tieto pamätníky celé jedno tisícročie ctili a opravovali.

Tradícia bola prerušená zrejme až v 7. – 9. storočí, keď ovládnutie väčšiny moderného Grécka Slovanmi spôsobilo politickú, kultúrnu i demografickú diskontinuitu.

Napriek tomu sa však nedávno podarilo objaviť časť plakety, ktorá bola umiestnená zrejme priamo na pamätníku na maratónskom poli. Obsahuje zoznam padlých v bitke pri Maratóne z fýly Erechtheis, ktorá bola prvou z desiatich aténskych fýl.

Udialo sa tak pri vykopávkach vo vile učenca, boháča a filantropa Heroda Attica (101 – 177 n. l.) v Loukou na Peloponéze. Keďže vlastnil vilu aj v oblasti Maratónu, odkiaľ pochádzal, predpokladá sa, že na vlastné náklady nechal pamätník na maratónskej pláni zrekonštruovať a osadil ho novými tabuľkami, zatiaľ čo staré si zobral ako pamiatku. V roku 2009 o náleze informoval grécky archeológ G. Spyropoulos.

Z nateraz známych prameňov sa dá zostaviť nasledovný zoznam aténskych padlých z maratónskej bitky:

- 1) polemarchos Kallimachos
- 2) stratég Stesileos (syn Thrasyleov)
- 3) stratég Kynegeiros (syn Euforionov).

Z plakety nájdenej v dome Herodota Attica môžeme doplniť nasledovné mená:

4) Drakontides	16) Araitides
5) Antifon	17) Antias
6) Afsefes	18) Tolmis
7) Chsenon	19) Thokydides
8) Glaukiades	20) Dios
9) Timochsenos	21) Amynomachos
10) Theognis	22) Leptines
11) Diodoros	23) Aischraios
12) Euchsias	24) Peron
13) Eufroniades	25) Faidrias.
14) Euktemon	
15) Kallias	

Zoznamu 192 padlých sa tak podarilo zrekonštruovať 25 mien. Po 2503 rokoch to azda nie je zlý výkon. Zvyšných 167 mŕtvych Aténčanov je nateraz neznámych.

Telesné pozostatky týchto mužov dodnes ležia v spoločnej mohyle Aténčanov na niekdajšom bojisku. Aspoň čas z nich už nie je pre nás bezmenná. Jedenásť Platajčanov a neznámy počet otrokov má vlastnú mohylu.

Atény by zrejme ako bohaté a vplyvné mesto možno celkom dobre fungovali aj v Perzskej ríši. No neboli by demokratické a neboli by ani prvou ako-tak slobodnou spoločnosťou a tak by sa nemohli stať ani zárodkom toho, čo nazývame európskou alebo západnou civilizáciou.

Gréci, ktorí padli so zbraňou v ruke na maratónskej rovine, položili svoje životy pri obrane základných politických ideálov, z ktorých sa rozvinula moderná koncepcia slobody, demokracie a ľudských práv. Ich odvaha a odhodlanie – pričom mám na mysli každého konkrétneho jednotlivca – by nemali byť zabudnuté. Nikto nikdy neumiera ako číslo zo štatistiky – vždy sám za seba ako osobnosť so svojimi citmi, myslením, vedomím, emóciami a strachom.

Jetotak, 2015

**Uhorský kráľ Belo IV., busta v národnom historickom parku, Ópusztaszer, Maďarsko.
Zdroj: wikipedia, Váradi Zsolt.**

IV.

Ako naši predkovia zvíťazili nad Zlatou hordou

Počas druhého vpádu Tatárov do Uhorska sa odohralo jedno z najheroickejších a najvýznamnejších vojenských víťazstiev našich predkov, ktoré malo dôsledky pre dejiny celej Európy. Na porážke Tatárov sa podstatnou mierou podieľali bojovníci, ktorí pochádzali z územia dnešného Slovenska, alebo tu mali rozhodujúcu časť svojich majetkov. Za víťazstvom Uhrov bola systematická príprava, zmeny vo vojenskej taktike, v zložení a organizácii vojska v kombinácii s technologickými inováciami.

Prvý mongolský vpád v rokoch 1241 – 1242 nielenže spustošil kráľovstvo, no súčasne odhalil aj mnohé slabiny dovtedajšieho uhorského vojenstva ako nedostatok moderných kamenných opevnení, prevahu ľahkej a polotiažkej jazdy z vrstvy kráľových služobníkov a posádok župných hradísk, často nedostatočne vycvičenej a vystrojenej atď. Vtedajší uhorský kráľ Belo IV. (1235 – 1270) sa však pustil do obnovy tak energicky, že si vyslúžil označenie „druhý zakladateľ kráľovstva“ (po Štefanovi I.). Udeľoval privilégia mestám, podporoval banské podnikanie a pozýval do krajiny kolonistov.

Uhorské vojenské reformy

Súčasťou tohto úsilia boli aj vojenské reformy. V roku 1247 si na pomoc zavolať najlepších dobových vojenských poradcov – rytierov Rádu svätého Jána a talianskych kamenárskych majstrov a stavebníkov. Dovolil šľachte a mestám stavať murované hrady a mestské hradby, k čomu ich podnecoval udeľovaním rôznych privilégií. Za jeho vlády bolo v Uhorsku založených okolo sto až stopäťdesiat kamenných hradov.

Panovník takisto pochopil, že uhorská jazda sa musí modernizovať do doby západoeurópskeho ťažkého jazdectva, ktoré je síce početne menšie, ale profesionálnejšie a chránené brnením. Nie je pravdou, ako sa niekedy tvrdí, že ťažká jazda bola bezbranná voči kočovníckej ľahkej jazde vyzbrojenej reflexnými lukmi a uplatňujúcej taktiku náhlych výpadov a ústupov. Skúsenosti z bojov vo Svätej zemi v 12. – 13. storočí a potom vo Východnej Európe v 13. – 14. storočí ukazujú, že i západo- a stredoeurópske vojenstvo jej dokázalo uplatnením vhodných taktických postupov úspešne čeliť. Aby však takýto vysokoprofesionálny ťažkoodený jazdný bojovník mohol vôbec existovať, musel sa zväčšiť jeho pozemkový majetok oproti niekdajšiemu ľahkoodencovi, alebo ho niekto iný musel vystrojiť a vyzbrojiť. Preto v roku 1248 Belo IV. dovolil, aby drobní šľachtici mohli vstupovať do služieb bohatých barónov a biskupov pod podmienkou, že od nich dostanú náležitý výcvik a výstroj a budú pripravení pod ich velením na vojenskú službu v kráľovskom vojsku. Spoločne s povolením výstavby hradov jednotlivými šľachticmi išlo vlastne o zapojenie súkromných zdrojov do obrany štátu. Bol to asi nevyhnutný krok, hoci neskôr sa ukázalo, že takáto „privatizácia“ vojenskej moci nevyhnutne viedla aj k decentralizácii politickej a k vzniku triedy magnátov a oligarchov.

Diablova zbraň

Okrem kamenných hradov a ťažkej jazdy bola ďalšou technologickou inováciou kuša, ktorej masové rozšírenie Belo IV. podporoval. Napríklad v roku 1259 najal tisíc strelcov z kuše v Benátsku. V Uhorsku bola zbraň známa aj predtým, ale práve v boji proti Mongolom sa osvedčila, a to napriek tomu, že cirkev opakovane zakazovala jej používanie – najmä vo vojnách proti kresťanom. Kuša bola prvým hromadne používaným „vojnovým strojom“. Jej výroba vyžaduje mechanickú zručnosť a „priemyselnú základňu“ (takže je nedostupná napr. kočovníkom, ak neovládnu niektorú krajinu s remeselníckou populáciou). Jej efekt v boji na rozdiel od meča či luku nezáleží ani tak na schopnostiach a šikovnosti toho, kto s ňou manipuluje, ako skôr na jej technických parametroch. Jej výkon je navyše mechanicky štandardizovaný, takže je možné opatriť ju aj jednoduchými mieridlami. Pokiaľ na dobré ovládanie luku a meča treba trénovať roky, na zvládnutie strelby z kuše stačí niekoľko týždňov. Rozširuje tak počty mužov, ktoré možno povolať do vojska. I jej parametre boli okrem rýchlosti strelby lepšie než parametre lukov používaných v tom čase v Uhorsku (anglické dlhé luky sa začali vo významnej miere používať až koncom 13. storočia, aj to len v Západnej Európe). Dostrel bol zrejme porovnateľný s reflexnými lukmi stepných jazdcov, ale ťažšia stre-

la z kuše mala väčšiu prieraznosť. Stepný ľahký alebo poloťažký jazdec nie je navyše dostatočne chránený brnením a jeho štít je zákonite malý – ak ho vôbec má. Ak by aj strela z kuše nezranila jazdca, zásah jeho koňa ho fakticky vyraduje z boja. Zato strelec z kuše je obvyčajne krytý za veľkým štítom spolupracujúceho kopijníka.

V tomto období sa drôtená košeľa európskeho ťažkého jazdca začala dopĺňať tzv. brigandínami, koženými kabátcami obitými železnými plátmi, ktoré ho dostatočne chránili pred mongolskými lukmi. Vznik miest a osád tzv. hostí s rôznymi výsadami znamenal aj zrod kvalitne vyzbrojenej pechoty, ktorá okrem obrany mestských hradieb mohla slúžiť aj v poli práve ako strelci z kuše alebo kopijníci so štítmi. Ako vhodný doplnok mala slúžiť ľahká jazda zložená z Kumánov, s ktorými sa Belo IV. aj uhorská šľachta nakoniec dohodli a prideliť im sídla a rozsiahlu samosprávu v Potisí. Vojenskú podporu Kumánov si Belo IV. cenil tak vysoko, že v roku 1253 oženil svojho syna a nástupcu Štefana s kumánskou šľachtičnou Alžbetou (niekde sa uvádza, že bola dcérou kumánskeho chána a veliteľa Kötenu).

Belo IV. a jeho vojenský poradcovia dokázali vypracovať aj strategický plán obrany. Karpatské priesmyky mali brániť posádky hradov a vojensky zdatní kolonisti (Sikuli, Valasi, spišskí Nemci). Ak by mongolské vojská predsa len boli prenikli do vnútrozemia kráľovstva, v jeho východnej polovici sa mali uhorské vojská stiahnuť do opevnení so všetkými zásobami a Mongolom prenechať „prázdnu krajinu“. Hlavnú líniu obrany mal predstavovať Dunaj, kam už mongolské vojsko malo doraziť vyčerpané pochodom a drobnými potýčkami. Tu naň mali čakať hlavné uhorské sily a podstúpiť s ním rozhodujúci boj. Je pozoruhodné, že porážky od Mongolov viedli v ruských kniežatstvách na základe „obdivu ku kultúre silnejšieho“ k preberaniu mongolskej taktiky a výstroja, teda k upevňovaniu prevahy ľahkej a poloťažkej jazdy, ale v Uhorsku a Poľsku viedla podobná skúsenosť k snahe mongolské vojenské umenie prekonať.

Obdobie medzi dvomi vpádmi

Po ukončení mongolského „veľkého európskeho pochodu“ v rokoch 1237 – 1242 sa vo Východnej Európe, v Západnej Sibíri a Kazachstane stabilizoval pod vedením chána Batu jeden z úlusov mongolskej ríše, zvaný neskôr Zlatá horda. Ovládol nielen turkickú nomádsku populáciu niekdajšej kumánsko-kypčackej ríše a Povolžského Bulharska, ale postupne prebral aj islam. Obyvateľom tohto územia prischlo v Európe označenie Tatári. Na jeho okrajoch pretrvali vazalské štáty ako Bulharsko, Alania a ruské kniežatstvá. Ku cti Bela

Ladislav IV. Kumánsky podľa viedenskej Obrázkovej kroniky.
Zdroj: wikipedia, Kálti Márk – Chronicon Pictum.

IV. slúži, že výzvy Zlatej hordy podriadiť sa a poskytnúť jej podporu na ďalšie vpády do Európy odmietol. V roku 1259 sa Zlatá horda transformovala na prakticky nezávislý štát s vlastnou politikou a jej vojská takmer beztriestne podnikali nájazdy do Poľska, do krajín na Balkáne, Kaukaze a vo Východnej Európe vrátane Litvy.

V Uhorsku v tom čase prebiehala konfrontácia medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom V., ktorý sa nakrátko (1270 – 1272) stal jediným vládcom. No medzi rokmi 1272 – 1290, ktoré sú kritické z pohľadu nášho rozprávania, vlá-